

Katastarska karta Virovitice iz 1862, reambulirana 1900.
Cadastral survey of Virovitica in 1862, redone in 1900.

Miljenka Fischer

Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu,
Odjel za povijest umjetnosti

Pregledni rad
primljen 25. 9. 1987.

Virovitica – provedbeni urbanistički plan centra Pokušaj pomirenja staroga i novoga*

Sažetak

Izgradnja Virovitice nakon drugoga svjetskog rata srodna je poslijeratnoj izgradnji ostalih naših manjih povijesnih središta. S planovima ili bez njih postupno je negirana zatečena urbana cjelina unatoč razmjerno ranim upozorenjima na njezine vrijednosti. Dugo je trajalo razdoblje u kojem se novo i napredno izjednačavalo s pojmom velikoga. U svakom našem većem ili manjem gradu barem se ponekom višom građevinom, »nebo-derom«, izražavala pripadnost modernom vremenu. Usporedo s različitim procesima modernizacije i ovdje su se činili ustupci automobilskom prometu.

Tek se u najnovije doba pojavljuju u Virovitici pažljiviji odnosi prema povijesnom tkivu te kao njihov odraz treba shvatiti Provedbeni urbanistički plan centra (PUP centar) izraden 1987. u projektnoj organizaciji »VTC-projekt« u Virovitici.

Međutim i u tom se planu mogu naći kompromisi s ranijim stavovima koji su u prvom redu bili motivirani neposrednom korisnošću bez obzira na vrijednosti okoline. Upravo tamo gdje autori PUP-a ostaju suviše vezani uz neposredne »prethodnike«, kao što je planiranje sadržaja u parku oko dvorca i vrtu franjevačkog samostana, najizrazitije se negiraju zatečene kulturne, prirodne i urbane vrijednosti. No bez obzira na neke dvojbe, ovaj Provedbeni urbanistički plan centra Virovitice ipak je danas najjednostavniji i najlogičniji pristup obnovi i izgradnji povijesnog grada jer započinje novo u odnosu na realnost zatečenoga. Premda te povijesne vrijednosti u Virovitici nisu tako istaknute kao u nekim povijesno istaknutijim gradovima, one su u mjerilu svih povijesnih zbivanja ipak prisutne i kao takve treba ih poštivati, što ovaj plan uglavnom i čini.

* Ovdje se koristi veći dio teksta koji je raden za Provedbeni urbanistički plan centra Virovitice pod naslovom »Zaštita prirodnih, kulturnih i ostalih karakterističnih vrijednosti područja za koje se plan donosi«. Potrebno je napomenuti da se u ovom tekstu nastoji jače istaknuti neke sporne dijelove plana.

»PUP centar« izraden je u projektnoj organizaciji »VTC-projekt« u Virovitici, a autor projekta je arhitekt Kruno Kovač sa suradnicima.

Izgradnja Virovitice nakon drugoga svjetskog rata srodna je poslijeratnoj izgradnji ostalih naših manjih povijesnih središta. S planovima ili bez njih, postupno je negirana zatečena urbana cjelina unatoč razmjerno ranim upozorenjima na njezine vrijednosti. Dugo je trajalo razdoblje u kojem se novo i napredno izjednačavalo s pojmom velikoga. U svakom našem većem ili manjem gradu barem se ponekom višom građevinom, »nebo-derom«, izražavala pripadnost modernom vremenu. Usporedo s različitim procesima modernizacije, i ovdje je dolazilo do ustupaka automobilskom prometu.

Tek se u najnovije doba pojavljuju u Virovitici pažljiviji odnosi prema povijesnom tkivu, te kao njihov odraz treba shvatiti Provedbeni urbanistički plan centra, izraden 1987. godine. I u tom se planu međutim mogu naći kompromisi s ranijim stavovima, koji su u prvom redu bili motivirani neposrednom korisnošću bez obzira na vrijednosti okoline. Upravo tamo gdje autori PUP-a ostaju suviše vezani uz neposredne »prethodnike«, kao što je planiranje sadržaja u parku oko dvorca i vrtu franjevačkog samostana, izrazito se negiraju zatečene kulturne, prirodne i urbane vrijednosti.

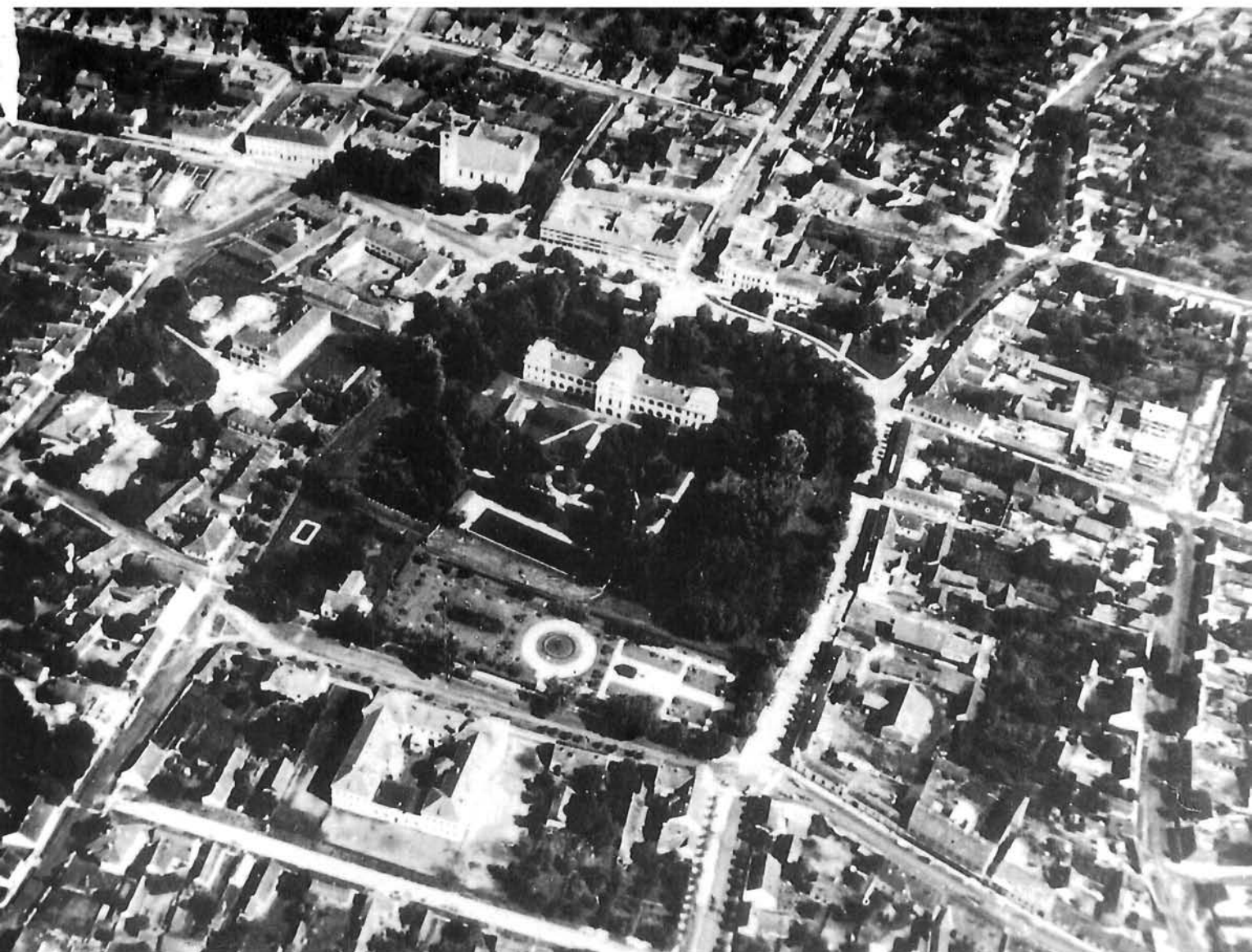
Spomenici kulture Virovitice upisani su prvi put 1962. godine u registar nepokretnih spomenika kulture tadašnjeg kotara Bjelovar.¹ U dokumentu je navedeno da svojstvo spomenika ima urbanistička cjelina Virovitice, koju čine: barokno-klasicistički dvorac okružen opkopima i parkom, trgovi sjeverno od tog ranijega feudalnog kompleksa te građevine koje ga okružuju, poštujući visinu i masu rubne arhitekture u odnosu prema dominantni dvorca.

Unutar te prostorne cjeline povijesnog središta, po čemu se Virovitica razlikuje i kvalitetom izdvaja od ostalih naselja sjeverne Hrvatske, specificirano je samo nekoliko objekata kao pojedinačnih spomenika kulture. To su na Trgu maršala Tita dvorac i kuća br. 4, na Trgu Republike crkva sv. Roka i franjevački samostan te kuće br. 1 i 6.

Popis spomenika kasnije je nešto proširen. U povijesnom središtu navedena je još zgrada tzv. Podžupanija (srušena) i spomen-kosturnica sa skulpturom borca u parku, a evidentirani su kao spomenici kulture i pojedini objekti i ambijenti (grupa drveća sa zdencem u Milanovcu) izvan užeg središta.²

Takav stav kojim se vrednuje urbanistička cjelina izražava shvaćanje teorije i prakse zaštite spomenika koje vrijedi i danas. Naime upravo posljednjih desetljeća u našoj zemlji, kao i drugdje, a prije svega u zemljama Evrope, znatno je proširena djelatnost zaštite spomenika kulture evidentiranjem i načinom vrednovanja u borbi za sistematsku zaštitu urbanističkih cjelina.³

Ne može se reći da u tom pogledu naša zemlja nije pratila ukorak evropska zbivanja. Tijekom šezdesetih godina u mnogim se našim gradovima ne zaštićuju samo dijelovi naselja nego i čitave gradske cjeline koje imaju svoju povijesnu i estetsku vrijednost. Tako je, naprimjer, zaštita ambijentalne vrijednosti Tkalčićeve ulice u Zagrebu⁴ na početku pedesetih godina pokazala da smo bili i preteče nekih ideja. Naime zna se da Venecijanska povelja (međunarodni dokument čija je doktrina i do danas osnova za zaštitu kulturnih dobara) potječe tek iz 1962. godine. Najpotpunijom se osnovom za tzv. integralnu zaštitu smatra Amsterdamska deklaracija iz 1975, kojom se brane povijesna središta bez obzira na to imaju li pojedini objekti koji ih tvore posebnu kulturnu vrijednost. Problem zaštite povijesnih područja proširuje se zatim s evropske i na svjetsku scenu, te postaje predmetom razmatranja Generalne skupštine UNESCO-a u Nairobiu 1976. Zaključci se daju zemljama članicama kao preporuke da ih primijene putem na-

Zračni snimak Virovitice oko 1960.
Aerial view of Virovitica around 1960

cionalnih zakona. Mnogi su prijedlozi i preporuke što su bili izneseni na simpozijima u našoj zemlji i izvan nje, ušli potom u naše zakonodavstvo. Konzervatorska dokumentacija postaje sastavnim dijelom prostornih planova, od regionalnih do detaljnih provedbenih. Zakonskim regulativama određuje se nužnost očuvanja kulturne baštine, njezino uključivanje u suvremeno planiranje prostora i organizaciju života naselja.⁵

Afirmiranju stavova o nadasve širokom značenju povijesnih središta, čije vrijednosti nadilaze jednoznačni zbir materijalne vrijednosti objekata, znatno je pridonijela i sve donedavna loša politika, intervencije u prostoru i graditeljska praksa. Nepromišljenim je intervencijama u prostoru uništeno ili prepušteno propadanju mnoštvo spomenika kulture, dok s druge strane poslijeratna izgradnja, na višoj ili nižoj razini epigon-skog funkcionalizma, nije postigla očekivanu kvalitetu unatoč suvremenim higijensko-tehničkim dostignućima. Tako su i nadalje povijesni dijelovi ostali najprivlačniji u gotovo svim evropskim gradovima.

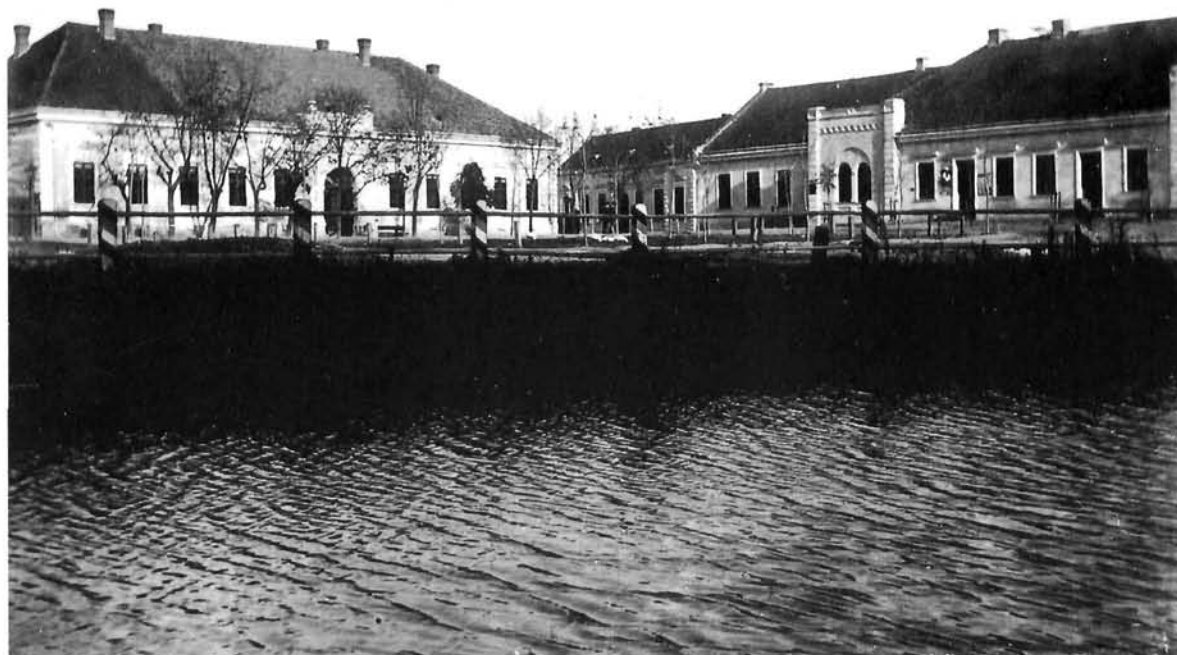
Usporedo se revaloriziralo i »malo« mjerilo⁶ kada se pojam modernog prestao izjednačavati s velikim dimenzijama građevina. Vraćeno je dostojanstvo i pravo postojanja i manjim i srednjim gradovima, upravo specifičnim za našu zemlju, prošaranu gustom mrežom takvih naselja. Zahvaljujući tim novim spoznajama zaustavljen je proces izgradnje »nebodera« u povijesnim središtima. Isto tako zaustavljene su i najgrublje rušilačke akcije u ime proširenja prometnica, no još je uvijek teško naći jedan beskompromisan urbanistički pristup vrednovanja povijesne sredine.

Sudeći prema povijesnim izvorima, od kojih najraniji potječu iz 13. stoljeća, Virovitica je grad bogate prošlosti,⁷ ali je od nje ostalo razmjerno malo potvrda u prostoru.

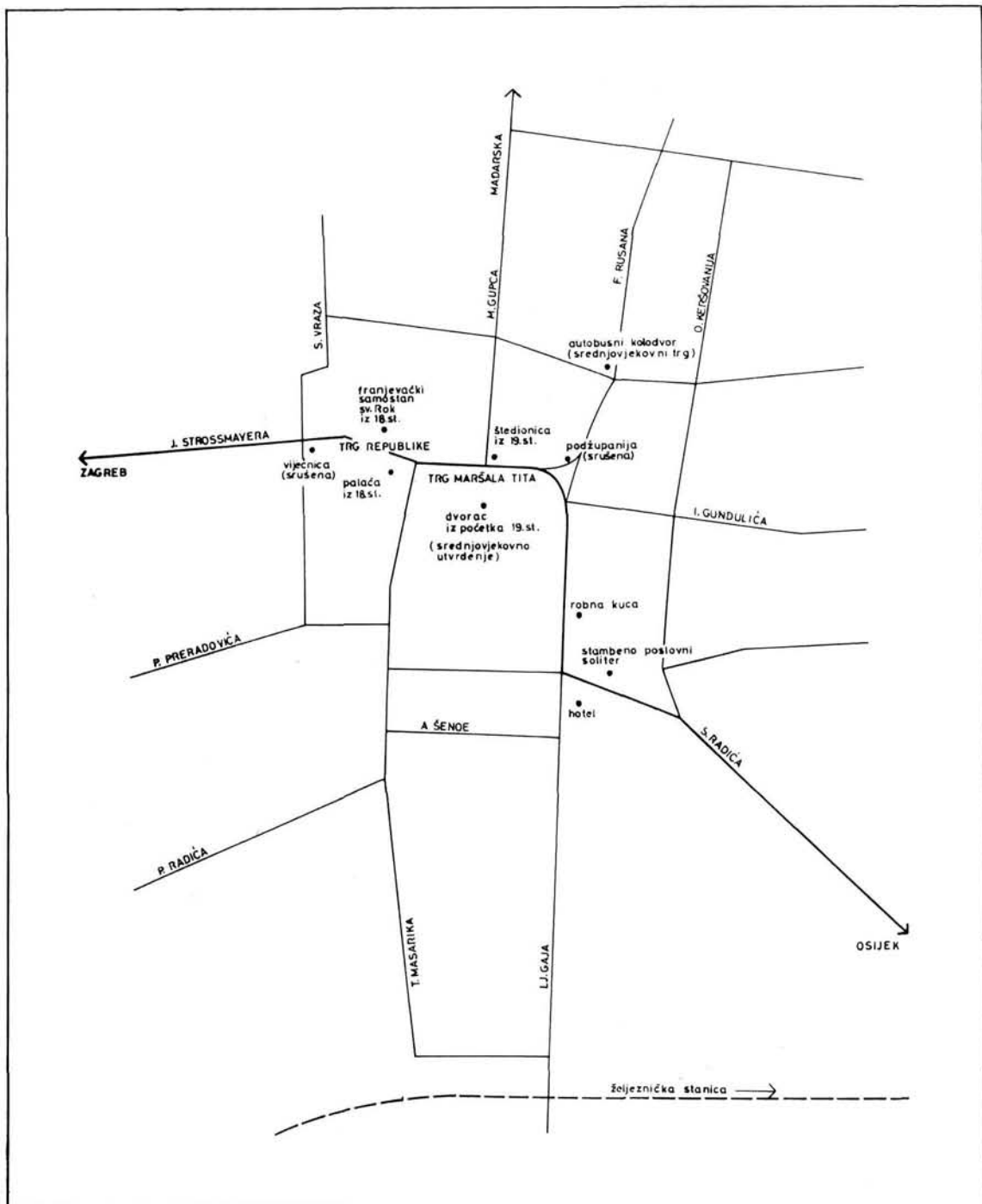
Gradilo se pretežno u drvetu sve do 18. stoljeća, pa i poslije je drvo često upotrebljavan građevni materijal. Grad je kroz stoljeća razaran požarima, potresima i ratovima, a sada je na redu proces rušenja ili prepuštanja propadanju starije izgradnje, da bi se na istom mjestu gradilo novo.

Središte Virovitice početkom 20. stoljeća
The center of Virovitica at the beginning of the 20th century

Središte Virovitice početkom 20. stoljeća
The center of Virovitica at the beginning of the 20th century

Prostorna shema središta Virovitice
A plan of the center of the city, Virovitica

Najstarije sačuvane profane i sakralne građevine potječu iz 18. stoljeća (crkva sv. Roka i franjevački samostan, jednokatna palača na Trgu Republike br. 6 i dvorac, građen na samom početku 19. stoljeća). Prevladava malogradska arhitektura iz 19. i prve polovice 20. stoljeća, i najnovija izgradnja, brojnija u posljednja dva desetljeća.

Na početku 20. stoljeća Virovitica je imala oko 7.000 stanovnika. Godine 1981. broj stanovnika kreće se oko 18.000.⁸

Za razliku od arhitekture, čiji se povijesni korijeni prebrzo

gube, nekoć zacrtana prostorna shema održala se do danas. Barokno koncipiran prostor, s cestama koje se radijalno odvajaju od središnje dominantne dvorca, i danas je okosnica Virovitice.⁹ Naziru se i srednjovjekovni potezi: podgrade s malim trgom (Rusanova ulica) uz nekoć važnu srednjovjekovnu cestu Madarska – Jadran, u blizini utvrđenja na uzdignutom terenu okruženom vodom i opkopima – vrlo je vjerojatno područje koje se u 13. stoljeću spominje kao villa magna.¹⁰

Poslijeratni urbanistički planovi pokazuju kolebanja oko pita-

Stambeno-trgovačke prizemnice u Rusanovoj ulici
Residential buildings and shops in Rusanova Street

nja primarnog značenja – lokacije željezničke stanice, trase obilaznice oko grada te usmjerenje nove izgradnje na nova područja, kao i prognoziranje buduće veličine grada. Sve je to, dakako, mijenjalo izgled grada.

Željeznička pruga postavila se kao barijera u razvoju grada prema jugu. Uz nju se učvrstila industrija. Tako su najatraktivniji tereni prema jugu, prema obroncima Bilogore, danas industrijska zona. Ovdje je početkom stoljeća bila započeta izgradnja ladanjske arhitekture.

Pomicanjem željezničke stanice prema istoku, markantni potez dviju cesta (Masarykove i Gajeve), koji paralelno vodi od središta prema jugu do nekadašnje željezničke stanice i sugerira eventualno buduće središte na tom prostoru, izgubio je na važnosti. Još 1961. u Idejnom projektu centra taj je prostor smatran budućim središtem grada, gdje se planiraju i prvi soliteri.¹¹

Obilaznica se predviđala s južne strane grada, a sada je planirana sa sjeverne.¹² Međutim osnovni promet, koji teče u pravcu istok – zapad, godinama prolazi kroz središte grada. Ta je glavna tranzitna i gradska prometnica već privukla nove sadržaje. Uz nju je izgrađen novi hotel, zatim prvi soliter u središtu grada te dvije robne kuće – sve na mjestu srušenih kuća iz prethodnih razdoblja.¹³

Novim Prostornim planom SR Hrvatske daje se prometnom pravcu jug – sjever (Zagreb – Mađarska) primarno značenje

upravo trasom koja prolazi Viroviticom.¹⁴ Ako se taj pravac provede, mogao bi utjecati na razvoj grada, na prebacivanje interesa daljnje izgradnje prema nekim novim prometnim tokovima.

Poslijeratni urbanistički planovi ulaze u zatečenu strukturu grada, ali je po volji prekravaju. A Virovitica još nije posve prerasla svoje nekoć zacrtane obrise, tako da se sve nove građevinske intervencije praktički događaju na već oblikovanom prostoru. To se prije svega odnosi na središte grada, jer tu najviše djeluju zakoni položajne rente. Centar današnje Virovitice jest područje koje je tijekom vremena uvijek imalo isto značenje, pa se u planiranju grada u prvi plan postavlja zapravo problem novoga u starome. U obrazloženjima urbanističkih planova spominju se spomenici kulture i briga za njihovo čuvanje, no već i letimičan pogled na planove i na stanje u gradu pokazuje da je to samo deklarativno. Ne postoji, nažalost, suvremena stručno-znanstvena konzervatorska dokumentacija o povijesnom tkivu Virovitice kao osnova i usmjerenje za nove planove izgradnje grada. Od prvog popisa spomenika kulture Virovitice prošlo je punih četvrt stoljeća, i ma koliko taj popis bio vrijedan, trebao je biti samo poticaj za buduću razradu.

Centar Virovitice, područje zahvaćeno Provedbenim urbanističkim planom (PUP centar) u širem je smislu područje povijesne Virovitice, gdje se nalazi gotovo sve što je još ostalo od povijesne arhitekture, ali je izmijenjen odnos visine i mase građevina oko parka prema nekadašnjoj dominantni – dvorcu.

Trg Republike
Square of the Republic

Zadržali su se, doduše, i nekoć zacrtani potezi cesta i parcelacija zemljišta, no uza sve to od urbanističke cjeline Virovitice ostali su samo fragmenti.

Najnovija izgradnja doživljava se također samo u fragmentima, jer nije ostvarena urbanistička cjelina, a niti su postignuti markantniji potezi koji bi pridonijeli novoj kvaliteti u oblikovanju grada.

Može se reći da se novim PUP-om nastoji ponovno uspostaviti narušenu cjelovitost centra – »dovršiti grad«, a to je jedna od njegovih osnovnih značajki.

PUP-om se ne planiraju korjenite promjene u prostoru za volju vizije neke sasvim nove Virovitice. Prihvaća se izgradnja nastala tijekom vremena i planira buduća u okviru realnih prostornih, pa i materijalnih mogućnosti grada ovih dimenzija, što je uostalom u toku svih suvremenih društvenih zbivanja.¹⁵

U odnosu na povijesnu izgradnju, ovim se projektom – a u tome se razlikuje od prethodnih – povijesnoj izgradnji pruža barem mogućnost opstanka. Pristupa joj se afirmativno. Predviđaju se obnove, uređenja vanjskog i unutarnjeg prostora te odabir odgovarajućeg sadržaja kojim bi se povijesni objekti aktivirali u životu grada. Pažnja se posvećuje važnijim spomenicima (na Trgu Republike) kao i malogradskoj arhitekturi (u Rusanovoj ulici). Zadržavaju se također potezi pretežno individualnog stanovanja uz ceste izvan najužeg središta (Strossmayerova ulica), gdje se predviđa zamjena dotrajalih kuća uz

očuvanje nekih osnovnih karakteristika ambijenta. Prostori za novu izgradnju traže se na još uvijek velikim slobodnim površinama između postojeće izgradnje, no time se nužno zaoštava pitanje poštivanja mjerila gradske cjeline i pojedinih objekata kraj kojih se predviđaju nove intervencije.

Povijesna izgradnja na području za koje se plan donosi, može se podijeliti u nekoliko zona, a svaka od njih ima određene specifičnosti.

Trg maršala Tita – sjeverna strana

Trg maršala Tita je središnji prostor grada. Kuće Trga okružuju park i dvorac. Njegov sjeverni dio je okosnica nekadašnje Virovitice a i najuži centar današnjeg grada.

Između franjevačkog kompleksa i Ulice Matije Gupca, na mjestu kuća razorenih u ratu, podignut je novi blok, pri čijoj se izgradnji vodilo računa o dimenzijama i kvaliteti već postojeće arhitekture Virovitice.¹⁶

Donedavna su dio Trga od Gupčeve do Rusanove ulice tvorila četiri objekta izgrađena u prošlom stoljeću. Na atraktivnoj lokaciji nasuprot ulazu u dvorac i danas se ističe historicistička uglovnica (»Štedovna i predujmovna zadruga«) izgrađena 1892, koja je s vremenom postala jedan od vizualnih identiteta grada.¹⁷ Do nje je jednokatnica iz prve polovice 19. stoljeća. Opstanak te bidermajerske kuće doveden je, nažalost, u pitanje već prije rušenjem susjednih kuća. Srušena je prizemnica s

naznakama secesije u dekoraciji pročelja i uglovnica, tzv. Podžupanija. Na tom su prostoru izgrađeni novi objekti, poslovna dvokatnica s velikim ostakljenim površinama pročelja i jedna osmerokatnica.

Ta je nova izgradnja izazvala konfliktnu situaciju u povijesnoj jezgri i narušila urbanističku cjelinu grada.

Novim PUP-om predviđa se objekt na mjestu bidermajerske kuće. Kako bi novi objekt trebao pomiriti različita mjerila, različite materijale i različita doba gradnje, te ponovno uspostaviti cjelinu sjeverne strane Trga, što je sve vrlo delikatan zadatak, prije definitivnog rušenja, trebalo bi dobro promisliti o mogućem novom kreativnom rješenju.

Rusanova ulica

Pretpostavlja se da je na potezu današnje Rusanove ulice mogla biti jedna od najstarijih ulica Virovitice, uz koju se u srednjem vijeku razvilo naselje trgovaca i obrtnika u blizini burga.

Rusanova ulica i danas je trgovačka. Ovdje je smještena tržnica, a donedavna bila je i autobusna stanica. Nalazila se na ljevkastom proširenju ceste koje je vjerojatno označavalo trg nekadašnjeg najranijeg naselja.¹⁸

Trgovačko-uslužni karakter naglašen je i izgradnjom novih stambenih naselja s individualnim objektima sjeverno od Rusanove, čiji stanovnici gravitiraju Rusanovoj ulici.

Uz istočni dio, do utoka ulice u Trg maršala Tita, sačuvao se potez stambeno-trgovačkih prizemnica s kraja prošlog i početka ovog stoljeća, s nekim stilskim značajkama historicizma i secesije. Tom se tipu arhitekture nije dosad u Virovitici pridavalo značenje, štoviše, takve su se kuće rušile. Novi PUP međutim zadržava i planira obnovu tih nekoliko kuća na početku Rusanove ulice. Obnova podrazumijeva uređenje pročelja (osobito onih dijelova gdje je s vremenom izmijenjen prvobitni oblik) te rušenje prigradnji s dvorišne strane, jer se uređuje i otvara unutrašnjost bloka što ga zatvaraju ulice Rusanova, Pavleka Miškine, Keršovanijeva i Gundulićeva. Budući da je to uže središte grada koje zahtijeva sadržaje javnog karaktera, predviđa se izbor prilagoditi izvornoj tipologiji kuća da se izbjegnju skupe i nepotrebne unutarnje pregradnje. U planiranim novogradnjama poštivalo bi se mjerilo već postojeće arhitekture, izvorna parcelacija i tradicionalni materijali.

Trg maršala Tita – istočna strana

Na uglu Trga maršala Tita i Ulice M. Pavleka Miškine, na pravcu gdje se Rusanova ulica spaja s Trgom, nalazi se prizemnica, jedina od nekadašnjih trgovačko-obrtničkih kuća iz prošloga i početka ovog stoljeća koje su zatvarale istočnu stranu Trga, orijentirane prema parku i dvorcu. Kuća je u lošem stanju, tijekom vremena pregrađivana i zapuštena. Preostala je vrijednost njezin urbanistički položaj. Kao uglovnica učvršćuje prostor Trga i cijelog bloka istočno od parka (omeđenog Trgom maršala Tita, Ulicom M. Pavleka Miškine, Keršovanijevom i Ulicom Stjepana Radića, izgrađenog u posljednjih deset godina). Ta je uglovnica ujedno i nastavak izgradnje u Rusanovoj ulici.

Novi objekt planiran PUP-om zadržava položaj i gabarit postojećega, poštivajući njegovo značenje »repera« u prostoru.

Trg Republike

Na Trgu Republike okupljeni su najstariji i najvredniji povijesni spomenici Virovitice, a i njegovo urbanističko oblikovanje ima izrazitu spomeničku vrijednost.

Oko sredine 18. stoljeća završena je izgradnja jednokatnog franjevačkog samostana, četverokutnog tlocrta s unutrašnjim dvorištem. Uz samostan s južne strane izgrađena je barokna crkva sv. Roka. Kuća Besz, jednokatnica zapadno od crkve i samostana, potječe iz istog razdoblja. Njezinom izgradnjom odvojen je intimni prostor samostanskog vrta od javnog trga ispred pročelja crkve.¹⁹ U kući je bila ljekarnica, koju su godinama vodili franjevci, a poslije je prešla u svjetovne ruke. Godine 1864. preuzeo ju je ljekarnik Ivan Besz, koji je obnovio prostorije i ukraasio grmljem i cvijećem prostor pred ljekarnom. Još donedavna bili su sačuvani pojedini predmeti (ormari, ulazna vrata) iz doba te obnove.²⁰

U prizemlju kuće nalazi se i kapela sv. Emigdija, zaštitnika od potresa, sa sačuvanim baroknim oltarom i željeznom rešetkom pred ulazom.

U crkvi sv. Roka sačuvan je kompletan crkveni inventar iz doba baroka, a u samostanu se čuvaju dragocjenosti iz 18. i 19. stoljeća: predmeti zlatarstva, slike, kipovi te niz arhivalija i biblioteka s primjercima od 17. stoljeća nadalje.²¹

Na južnoj strani Trga, na br. 6, podignuta je potkraj 18. stoljeća trokrilna jednokatnica, gradska »palača« obitelji Pejačević što su je koristili prije izgradnje novog dvorca. Urbanistički je na istaknutom položaju, na spoju dvaju trgova (danas Trga Republike i Trga maršala Tita), arhitektonski skladno oblikovana.

Na južnoj je strani Trga, na početku Strossmayerove ulice stajala do pred kraj drugoga svjetskog rata Gradska vijećnica, kojoj je kamen temeljac postavio 1862. biskup Strossmayer.

Provedbenim urbanističkim planom centar predviđa se uređenje tog prostora obnovom zapuštenih objekata (kao što je Trg Republike br. 6), uređenjem vanjskog prostora te izborom sadržaja u objektima na Trgu, koji odgovaraju karakteru povijesne cjeline.

Zelenilo na Trgu ispred pročelja crkve obnovilo bi se prema nekadašnjem stanju iz kraja prošlog stoljeća. Za kuću Besz i secesijsku kuću do nje, koje su danas stambene, predviđena je promjena sadržaja. Njihovim preuređenjem u muzejsko-galerijski prostor omogućio bi se široj javnosti uvid u danas teže dostupne, a time i nepoznate vrijednosti koje se čuvaju u samostanu. Dosad je izlagan samo manji broj vrijednih predmeta, koji su se mogli vidjeti na izložbi »Barok u Virovitici«, održanoj 1986. te prije petnaestak godina u Osijeku i Zagrebu na izložbi »Umjetnosti 18. stoljeća u Slavoniji«.²²

Predložena je obnova ljekarne na nekadašnjem mjestu, što bi pridonijelo održavanju gradske tradicije.

Planira se obnoviti i palaču na Trgu Republike br. 6, kako bi joj se vratio prvobitni izgled u cijelosti i detaljima, posebno na pročelju. Tipologija palače prikladna je za ugostiteljstvo više kategorije. Prostorije u prizemlju svodene su bačvastim svodovima, a prema prostranom dvorištu otvaraju se arkadama. Organizacija prostora na katu odgovara poslovnim sadržajima. Duž dvorišne strane nalazi se hodnik iz kojeg se ulazi u svaku pojedinu prostoriju.

Planirano je preuređenje vrta franjevačkog samostana. Dosad zatvoreni vrt otvorio bi se za građanstvo kao park, dječje igralište i parkiralište.

Takva koncepcija proizlazi još iz Generalnog urbanističkog plana Virovitice izrađenog 1986. u Urbanističkom institutu SR Hrvatske i prihvaćenog u Virovitici. Unatoč tome što su autori PUP-a odustali od GUP-om predviđene izgradnje benzinske stanice namjenjujući isti prostor »samo« za parkiralište,

Palača obitelji Pejačević krajem 19. stoljeća
Pejačević Palace, end of the 19th century

ipak sam čin nametanja novih sadržaja u spomenički prostor pokazuje kompleksnost odnosa naših vrlo naprednih zakona o očuvanju spomenika i prakse koja ih ne slijedi. Virovitici nije potreban franjevački vrt u druge svrhe. Projektom je predviđeno da se na tom mjestu zasadi visoko raslinje, no ono bi narušilo pogled na samostan i crkvu. U centru, u neposrednoj blizini franjevačkog kompleksa, postoji izuzetno vrijedan gradski park, pa novi park u centru nije potreban. Virovitica je izgrađena na ravnom terenu s mnogo slobodnih površina u središtu grada i oko njega. Još zadugo ne bi bilo potrebno rušiti ni jedan objekt ili uništiti neki već oblikovani prostor za volju drugog sadržaja, a posebno kad je taj prostor dio spomenika koji je stoljećima jezgra Virovitice.

Vrijednost franjevačkog kompleksa znatno nadilazi granice Virovitice. On ima istaknuto mjesto među spomenicima kulture Hrvatske i Jugoslavije, što zahtijeva i odgovarajuće čuvanje zgrada, cjelokupnog inventara i prostora oko njega. U ovom slučaju to je prostor manjeg trga ispred crkve i već omeđeni prostor vrta samostana.

Park oko dvorca

Kao još jedno nerazumijevanje vrijednosti jest dio projekta koji se odnosi na park oko dvorca.

Današnji park u središtu Virovitice postoji kontinuirano, s većim ili manjim promjenama, oko 200 godina. Vjeruje se da

je osnivanje hortikulturnog lokaliteta započeo Josip Pejačević Našički sedamdesetih godina 18. stoljeća. Dvorac je građen od 1800. do 1804, a četrdesetak godina kasnije (1841) zajedno s parkom prelazi u vlasništvo njemačke kneževske obitelji Schaumburg-Lippe, koji ga preuređuju (nadograđuju prvi kat) i obnavljaju park oko dvorca.

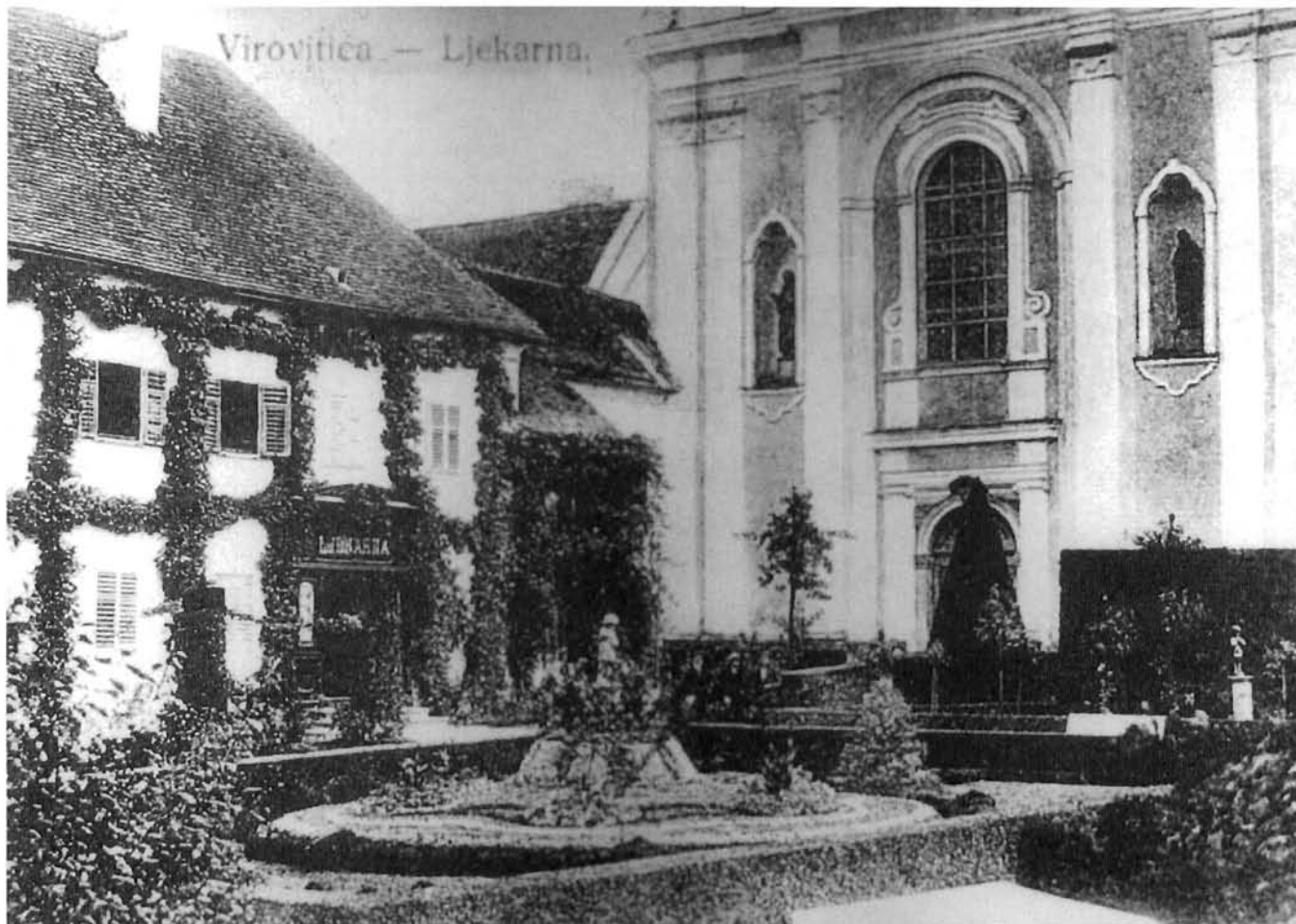
Lokalitet parka i dvorca ujedno je i položaj nekadašnjeg utvrđenog mjesta na prirodno uzdignutom zemljištu, do kojega nisu dopirale poplave rijeke Drave.²³

Oko dvorca i parka zadržani su opkopi u kojima je još na početku ovog stoljeća bila voda, što je podsjećalo na nekadašnji »Wasserburg«. Voda se dovodila iz potoka Odženice, čiji tok prolazi zapadnim dijelom grada, od Bilogore prema Dravi.

Virovički park bitan je činilac današnje urbanističke i arhitektonske kompozicije grada. Osim toga on je element održanja biološke ravnoteže u gradu i širem području.

Vegetacija je različite starosti i različitih karakteristika (postoje stabla još iz vremena nastanka parka: platane, javori, jasei).²⁴ Izložena je raznim utjecajima, vrlo je osjetljiva i njezin opstanak ovisi o nizu činilaca. Izrazito negativno djeluje pojačani automobilski promet na cestama koje dodiruju park.

Obrana parka započeta je već 1920, kada je intervencijom tadašnjeg Povjerenstva za zaštitu spomenika zaustavljena parcelacija južnog dijela parka, tada u vlasništvu obitelji Drašković.²⁵

Park ispred crkve sv. Roka krajem 19. stoljeća
 Park in front of St. Rocco, end of the 19th century

Poslije oslobođenja, već 1955, pokrenuta je zaštita parka kao spomenika kulture, što je provedeno 1962, a kao spomenik prirode park oko dvorca zaštićen je rješenjem Republičkog zavoda za zaštitu prirode 1967. jer se ubraja među najvrednije i najljepše hortikulturene komplekse u Hrvatskoj.

U posljednjih tridesetak godina, mimo deklarativnih mjera zaštite, zbile su se različite promjene u parku i oko njega, koje su narušile njegov nekadašnji integritet. Srušeni su dvorišni objekti, izmijenjeni nekadašnji putovi kroz park i izgrađeni novi. Najveće promjene nastale su u južnom dijelu, gdje je izgrađen bazen s pratećim sadržajima (betonski plato oko bazena, kabine) i prilazne ceste.

Novim projektom nastavilo bi se narušavanje integriteta parka: preuredio bi se bazen i izgradio restoran u parku.

Očito je da dijelovi projekta koji se odnose na park i franjevački kompleks zahtijevaju osmišljeniju doradu.²⁶ No nije slučajno da su upravo takvi prostori sporni. To su središnji i najvredniji dijelovi grada, koji su uvijek i svuda prvi na udaru kratkovid-

noga utilitarističkog mentaliteta, koji u kulturi i prirodi ne nalazi svoje interese.

Ovdje su spomenute samo neke, doduše najistaknutije zone, no time nije iscrpljena problematika PUP-a, odnosno novoga razumnog odnosa prema povijesnoj zoni. Postoji još niz ulica koje nisu značajne samo kao tradicionalni komunikacijski pravci nego i zbog toga što posjeduju određeno dostojanstvo malogradske arhitekture. PUP-om je formalno priznata njihova struktura, no to još uvijek ne isključuje da postupno u praksi ovi objekti neće biti zamijenjeni različitim oblicima konfekcijske izgradnje.

Bez obzira na neke dvojbe, ovaj Provedbeni urbanistički plan središta Virovitice ipak je danas najjednostavniji i najlogičniji pristup obnovi i izgradnji povijesnoga grada jer započinje novo u odnosu na realnost zatečenog. Premda te povijesne vrijednosti u Virovitici nisu tako istaknute kao u nekim povijesno istaknutijim gradovima,²⁷ one su u mjerilu svih povijesnih zbiljanja ipak prisutne i kao takve treba ih poštovati, što ovaj plan uglavnom i čini.

Mala trgovačka prizemnica iz 19. stoljeća
Small shop from the 19th century

Bilješke

- 1
Rješenje Konzervatorskog zavoda NR Hrvatske br. 01-267/3-1962, Zagreb, 18. 12. 1962.
- 2
Popis spomenika kulture općine Virovitica i spis br. 3.06.1 koji se nalaze u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Osijeku. Od 1968. urbanistička cjelina Virovitice vodi se u registru nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku.
- 3
Milan PRELOG, *Prostor – vrijeme*, Zagreb, 1973; Ivo MAROEVIĆ, *Sadašnjost baštine*, Zagreb, 1986.
- 4
Odlukom Konzervatorskog zavoda NR Hrvatske, 1952.
- 5
Tomislav MARASOVIĆ, *Zaštita graditeljskog nasljedja*, Zagreb – Split, 1983; Tomislav MARASOVIĆ, *Aktivni pristup graditeljskom nasljedju*, Split, 1985.
- 6
Afirmacija »malog mjerila« zahvatila je šire razmjere i na području ekonomije i tehnike. E.F. SCHUMACHER, *Small is beautiful. A Study of Economics as if People Mattered*, London, 1973.
- 7
Najstariji spomen o Virovitici nalazi se kod SMIČIKLASA: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae III*, JAZU, Zagreb, 1905.
- 8
Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971*, Zagreb, 1979; Juraj HRŽENJAK, *Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj*, Zagreb, 1983.
- 9
Urbanističku vrijednost Virovitice istaknula je već 1958. Anđela HORVAT u studiji *O urbanističkoj jezgri Virovitice*, Bulletin JAZU, br. 3, Zagreb, 1958.
- 10
Prilog Marije PLANIĆ-LONČARIĆ u Regionalnom planu Bilogorsko-podravске regije, APZ »Plan«, Zagreb, 1977.
- 11
Urbanistički institut SR Hrvatske, *Idejni projekt centra Virovitice*, Zagreb, 1961.
- 12
Urbanistički institut SR Hrvatske, *GUP Virovitice, izmjene i dopune*, Zagreb, 1986.
- 13
Rušenja postojećih i izgradnja novih objekata prema *Provedbenom urbanističkom planu centra Virovitice* izrađenom u UAPB RO »AR-59«, Zagreb, 1975.
- 14
Prostorni plan SR Hrvatske – nacrt plana, Delegatski vjesnik, br. 330, Zagreb, 1986.
- 15
Usporedi: GUP Zagreb, 1983/85. Urbanistički zavod grada Zagreba.
- 16
Anđela HORVAT, *nav. dj.*, str. 162.
- 17
Paškal CVEKAN, *Virovitica i franjevci*, Virovitica, 1977, str. 53. O značenju vizualnog identiteta vidi u: Kevin LYNCH, *The Image of the City*, London, 1960.
- 18
Marija PLANIĆ-LONČARIĆ, *nav. dj.*
- 19
Anđela HORVAT, *nav. dj.*, str. 163. Katalog izložbe »Barok u Virovitici«, Centar kulture Virovitica, Virovitica, 1986, str. 6.
- 20
Paškal CVEKAN, *nav. dj.*, str. 157.
- 21
O vrijednostima franjevačkog kompleksa i sačuvanog inventara: Anđela HORVAT, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 1983; Anđela HORVAT, *O djelima mariborskog kipara Josipa Holzingeru u Virovitici*, Bulletin JAZU, 1959/VII, str. 114–120; Doris BARIČEVIĆ, *Franjevački kipar Petar Moritz*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske XXVI/1, Zagreb, 1977, str. 24–36; Doris BARIČEVIĆ, *Propovjedaonice 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj. Kipari i drvorezbari* (doktorska disertacija), Zagreb, 1972; Paškal CVEKAN, *Braća slikari i kipari franjevačke provincije sv. Ladislava u Slavoniji u 18. stoljeću*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske XX/6, Zagreb, 1971; Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo na slovenskom Štajerske*, Maribor, 1963.
- 22
Navedeni katalog izložbe »Barok u Virovitici«.
- 23
Prije rušenja i posljednjih ostataka utvrđenja nisu izvršena istraživanja koja bi omogućila njegovu idealnu rekonstrukciju.
- 24
Velimir ČELIMOVIĆ, *Stari park oko dvorca u Virovitici*, Virovitički zbornik 1234–1984, Virovitica, 1986.
- 25
Anđela HORVAT, *nav. dj.*, u bilj. 9, str. 168.
- 26
U vrijeme izrade ovog teksta plan još nije dobio suglasnost Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku.
- 27
Vidi: Boris PODRECCA, *Arhitektura u rasponu tradiranog*, Beograd, 1984.

Karakteristični ravničarski pejzaž okolice Virovitice
Plains characteristic of Virovitica's environs

Summary

Miljenka Fischer

Virovitica – Urban Development Plan of the Center An Attempt at the Reconciliation of Old and New

The construction of Virovitica after the Second World War is similar to the post-war construction of our other small historic centers. With or without plans, the urban whole was gradually negated in spite of relatively early warnings of its value. There was a long period in which the new and progressive was considered equal to the grand. In every large or small town at least one tall building, a »skyscraper«, expressed the town's belonging to modern times. Parallel to different processes of modernization many concessions were being made to automobile traffic.

Only very recently did a more careful attitude appear towards the historic core in Virovitica, and the Urban Development Plan of the Center (PUP centar) made in 1987. in the VTC Town Planning Office should be understood as a reflection of this attitude. However, this plan shows many a compromise with earlier views which were primarily motivated by direct function without any concern for the value of the surroundings. Where the authors of PUP stay too close to their »predecessors«, as in the planning of the features in the park surrounding the castle and in the garden of the Franciscan monastery, the present cultural, natural and urban values are being negated in the most obvious way. Regardless of some dilemmas, this Urban Development Plan for the Center of Virovitica is still the simplest and the most logical approach to the renewal and reconstruction of this historic city, because it is starting something new in relation to the reality of the present. Although the historic buildings in Virovitica are not as emphasized as in some other historically important cities, they are, nevertheless, present and should be present.